

EMIL MAZŮR

ČESKOSLOVENSÁ GEOGRAFIA MEDZI XIII. a XIV. ZJAZDOM ČESKOSLOVENSÝCH GEOGRAFOV

(1. úvodní referát přednesený na XIV. sjezdu čs. geografů v Levicích)

E. Mazúr: *The Czechoslovak Geography between the 13th and 14th Congress of the Czechoslovak Geographers.* — Sborník ČSGS 84: 9—13, 1979 — The introductory report delivered on the opening of the 14th Congress of the Czechoslovak geographers in Levice is printed in the Slovak language. Here the author states a brief analysis of the development of geography during the last three years, evaluates the position of the Czechoslovak geography in the international context and points out the basic ways of research activity in geography for future coming years. At the same time he lays the particular emphasis concerning the effectiveness in the contribution of geography for scientific organization of landscape — regional ways and the way of landscape syntheses.

V uplynulom medzizjazdovom období československá geografia organicky nadväzovala na dobrú a úspešnú tradíciu úzkej spolupráce českých a slovenských geografov, najmä v posledných 20. rokoch a uberala sa jednotnou cestou. Bolo to prospešné pre rozvoj geografie na národnej úrovni i v celoštátnom meradle a znamenalo progres v rozvoji teoreticko-metodologickej bázy našej geografie ako aj v aplikácii jej výsledkov v prospech našej spoločnosti a tým aj vo výraznom stupnutí významu geografie v našej vedeckovýskumnej základni.

Obzvlášť treba vyzdvihnúť koncentráciu celej našej geografickej základne na jeden spoločný geografický výskumný program, úzku spoluprácu v celom rade rôznych komisií, či už vo vedeckovýskumnej alebo pedagogickej a publicistickej oblasti ako aj jednotné vystupovanie v medzinárodnej relácii, najmä v rámci programov RVHP a tiež IGU. Táto jednota československej geografie však nijako neznamenala dogmatickú unifikáciu vedeckých prístupov a výskumných metód, ale naopak, umožňovala ich zdravú vedeckú diferenciaciu pri hľadaní nových ciest geografického výskumu a tiež pokiaľ ide o praktické uplatnenie týchto výsledkov. Určitá diferencovanosť, resp. delba práce metodických prístupov, vyplývala tiež z historického vývoja, zo štruktúry geografických kádrov ako aj zo špecifických potrieb pre prax. Z týchto dôvodov a najmä tiež preto, aby bolo možné dostatočne konkrétne posúdiť uplynulú etapu, podávame hodnotenie medzizjazdového obdobia našej geografie vo dvoch referátoch. Pritom však konfrontujeme túto analýzu jednak s uzneseniami XIII. zjazdu čs. geografov v Plzni, jednak s uzneseniami VI. zjazdu Slovenskej geografickej spoločnosti v Nitre.

Stručná analýza rozvoja geografie v medzizjazdovom období

Jedným zo základných pozitív našej geografie v uplynulom období bola podstatne výraznejšia *koncentrácia geografických pracovísk* na spoločnom vedeckom výskumnom programe než v minulosti. Zahrňovala prakticky celý potenciál geografov či už v Akadémiách, na klasických univerzitných pracoviskách a čo bolo obzvlášť významné, prejavila sa podstatným zvýšením podielu pedagogických fakúlt na vedeckom výskume. Pozitívne treba hodnotiť taktiež významné rozšírenie úloh geografie, riešených v rámci RVHP.

Nadväzujúc na výsledky predchádzajúceho obdobia, ktoré malo ťažisko v analytickej rovine a tematických syntézach, vyznačuje sa medzizjazdové obdobie kvalitatívne vyššou úrovňou riešenej problematiky. V zmysle uznesení XIII. zjazdu čs. geografov v Plzni i VI. zjazdu SGS, pristupuje sa k vypracovaniu *krajinných syntéz* s dôrazom na problematiku *životného prostredia a územné plánovanie*. To viedlo k rozpracovaniu nových teoretických a metodických princípov a zároveň i k početným originálnym regionálnym syntézam s vysokou hodnotou pre praktické použitie.

K najvýznamnejším vedeckým počinom slovenskej geografie bolo dokončenie autorského spracovania *Atlasu SSR*. Vedľa pracovníkov Geografického ústavu SAV sa na jeho spracovaní zúčastňovali významným podielom menovite katedry geografie UK v Bratislave ako aj ďalšie ústavy SAV a iné rezortné pracoviská. Spoluvydavateľom, zodpovedným najmä za kartografické stvárnenie Atlasu, je Slovenský úrad geodézie a kartografie. Atlas obsahuje vyše 800 máp a grafických dokumentov o rozsahu 74 tlačových hárkov, ktoré sú rozčlenené do 15 kapítol. Atlas SSR nadväzuje na dobrú tradíciu čs. kartografie a vzhľadom k viacerým originálnym prístupom, pokiaľ ide o obsah a štruktúru diela rovnako i pokiaľ ide o kartografické stvárnenie, dáva predpoklady, že bude znamenať ďalšie rozvinutie úrovne čs. kartografie v atlasovej tvorbe a to nielen doma, ale i v medzinárodnom meradle. Záruku o tom dáva úroveň spracovania prvých kapítol, ktoré vyšli tlačou roku 1977.

Druhým významným kľúčovým dielom, na ktorom sa výrazným spôsobom podieľa slovenská geografia, zabezpečujúca vedenie i autorské spracovanie troch lexikálnych skupín, je *Encyklopédia Slovenska*, z ktorej vyšiel roku 1977 I. zväzok.

Z ďalších významných vydavateľských počinov je vydávanie *Série diagnostických a prognostických máp o krajine a životnom prostredí* v mierke 1 : 500 000. Zatiaľ vyšla mapa Geoeologické prírodné krajinné typy ako prvá veľkopriestorová krajinná syntéza u nás a jedna z prvých i vo svetovom meradle. Ďalšie 4 mapy z tejto série sú v tlači (Využitie zeme, Potenciál poľnohospodárskej krajiny, Geomorfologické členenie, Typy reliéfu). Vedecké štúdie sa koncentrujú jednak do Geografického časopisu, do *Náuky o Zemi*, *Acta geologica et geographica*, Geografických prác v Prešove a ďalších geografických časopisov i v publikačných médiách príbuzných vied. Významné miesto zaberajú práce monografické, z ktorých na prvom mieste treba spomenúť monografiu medzinárodného významu od M. Lukníša: *Reliéf Vysokých Tatier a ich predpolia*, odmenenú v roku 1976 národnou cenou SSR.

Význačným rysom uplynulého obdobia bolo účinné zvýšenie *vedeckej aktivity katedier geografie na Komenského univerzite v Bratislave i pedagogických fakúlt, menovite v Prešove* a tiež v Trnave, Banskej Bystrici a Nitre. Z najvýznamnejších úloh, riešených univerzitnými pracoviskami, treba uviesť úlohu *Prognóza a syn-*

téza ekologickej štruktúry krajiny, koordinovaná Katedrou fyzickej geografie a úlohu Katedry ekonomickej geografie UK Teória lokalizácie a regionálnej analýzy socioekonomickej sféry.

Rozsiahla a na slušnej medzinárodnej úrovni stojaca vedecká produkcia slovenských geografov našla svoj odraz i v účinnej *popularizačnej činnosti*. Treba tu uviesť také diela, ako *Malá zemepisná encyklopédia ZSSR*, *Malá zemepisná encyklopédia sveta* ap. Účinné a aktívne preniknutie geografie cestou vedeckých referátov v rámci Socialistickej akadémie, Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny, do revue *Životné prostredie* atď. ako aj početné rozhlasové a televízne geografické relácie významne posunuli našu geografiu do popredia spoločenského vedomia. Pripravujú sa dva geografické filmy o krajine.

Uplynulé obdobie sa vyznačuje výrazným stúpnutím spoločenského významu geografie ako vedy tiež vďaka plodnej *medzivednej spolupráci* s celým radom príbuzných vedných disciplín i *aplikačnými výstupmi*. Obzvlášť treba vyzdvihnúť rozšírenie spolupráce s urbanistami a územnými plánovačmi, s inštitúciami zaoberajúcimi sa problematikou životného prostredia, s cestovným ruchom, Slov. zväzom ochrancov prírody a krajiny atď.

Uplynulé obdobie sa javí úspešným i z hľadiska *kádrového vývoja geografickej základne SSR*. Treba tu spomenúť jednak skvalitňovanie vedeckých kádrov postgraduálnymi štúdiami, rozšírením základne kandidátov a doktorov vied, ale tiež kvantitatívne rozšírenie ústavov. Výrazný rozvoj zaznamenal Geografický ústav SAV vytvorením kartografického oddelenia a tiež zriadením východoslovenskej pobočky v Košiciach pre štúdium potenciálu východoslovenskej oblasti. Vysoko pozitívne treba hodnotiť tiež vznik katedry regionálnej geografie UK a vedecko-populárnu aktivizáciu pedagogických fakúlt. Oproti tomu nemožno nezaznamenať ústup geografie na VŠE v Bratislave, resp. i v Prahe.

K vysoko pozitívnym počinom uplynulého obdobia patrí tvorenie základov informačného systému o krajine, ktorý je i obsahom uznesení VI. zjazdu SGS. V Geografickom ústave SAV sa vytvorili materiálne i kádrové predpoklady pre tvorbu takéhoto systému a pristúpilo sa k jeho realizácii z hľadiska zbierania a kódovania dát. Pripravuje sa jeho previazanie s databankou URBION o území.

Uplynulé obdobie sa pozitívne prejavuje i z hľadiska aktivizácie našej geografie v oblasti rozvoja geografie ako školského predmetu vo všetkých úrovniach školskej výuky. Dialo sa tak aktívnou účasťou nielen pracovníkov zapojených do pedagogického procesu, ale i spoluprácou pracovníkov Akadémie na tvorbe osnov i pri tvorbe učebníc.

Medzinárodný kontext československej geografie

Aktívne zahraničné styky boli vždy neoddeliteľnou súčasťou československej geografie. Styky sa uskutočňovali s partnerskými geografickými pracoviskami z rôznych častí sveta a to či už výmenou literatúry, vedeckých pracovníkov alebo rozličnými inými druhmi spolupráce. Uplynulé obdobie vyznačuje však *zintenzívnenie* a najmä *plánovitá spolupráca* na riešení významných problémov, predovšetkým so sesterskými pracoviskami zo *socialistických krajín*. Menovite tu treba vyzdvihnúť spoluprácu v programoch RVHP v oblasti riešenia problematiky životného prostredia. Úzka spolupráca v tejto oblasti jestvuje najmä s Geografickými ústavmi ZSSR, PLR, NDR, BĽR, MLR a RĽR. Účinne sa rozvíja spolupráca v rámci Komisie pre geomorfológiu Karpát a Starej planiny a tiež niektoré

bilaterálne úlohy a programy. Stali sa už tradíciou slovensko-maďarské semináre o teoretických problémoch geografie.

Kým ťažisko zahraničných stykov našej geografie v minulosti spočívalo na voľnej spolupráci medzi ústavmi, uplynulé obdobie sa vyznačuje v tomto smere novou kvalitou. Spolupráca medzi jednotlivými ústavmi Akadémií vied socialistických štátov sa podpisom zmlúv a protokolov, v ktorých boli jasne formulované konkrétne témy, termíny, ciele a spôsoby realizácie spolupráce, dostala do novej polohy.

Ťažisko práce sa kladie na *komplexný výskum krajiny, na analýzy zákonitostí vývoja teritoriálnych štruktúr, na ich racionálne využitie a prognózu vývoja životného prostredia*. Treba tu tiež pozitívne hodnotiť rozšírenie spolupráce na úlohách multilaterálneho rázu, menovite v rámci *KAPG* a v rámci programu *INTERKOZMOS*.

Nesporne pozitívne výsledky, ktoré dosahuje naša geografia, ako aj aktívne vystupovanie na rôznych podujatiach poriadaných *Medzinárodnou geografickou uniou*, poukazujú na široký medzinárodný kontext československej geografie. Odrazom aktívneho pôsobenia našej geografie bola i vysoká účasť na XXIII. medzinárodnom geografickom kongrese v Moskve s prednesením niekoľko desiatok referátov, ktoré boli poväčšinou vysoko pozitívne hodnotené a to sa odrazilo i v stúpajúcom podiele československých geografov na prácach rôznych komisií v rámci IGU.

Napriek značnému progresu, ku ktorému dospela naša geografia v uplynulom období, zostáva pred nami ešte celý rad úloh na riešenie. Nemôžeme byť plne spokojní s rozpracovanosťou teoretických problémov a moderných exaktizačných metódik, so súčasťou úrovňou a medzerovitosťou v oblasti príručiek pre vysokoškolskú výuku, s úrovňou učebníc na strednom a základnom stupni škôl a taktiež s nedostatkom regionálnych a tematických monografií. I keď sa urobil v minulom období značný progres pokiaľ ide o aplikáciu geografických výskumov, jednako trpia doterajšie práce nedostatočným dopracovaním elaborátov pre plánovanie a prognostické zámery. Príčinou je iste i nedostatok vo výuke špecialistov — geografov, najmä v odboroch plánovacej praxe.

Záver

Naša geografia v uplynulom období zaznamenala výrazný kvalitatívny i kvantitatívny rast a nahromodila značné množstvo jednak analytických, jednak syntetických poznatkov o krajine, či už vo všeobecnej alebo regionálnej polohe, ktoré stoja v podstate už na báze moderných technických postupov a metód. Vyznačuje ich výskumná orientácia, nadviazujúca na medzinárodné programy socialistických krajín i s programami koordinovanými IGU. Mnohé výsledky ich regionálneho alebo tematického zamerania v teoretickej i aplikáčnej rovine dosiahli priaznivé ocenenie tak doma ako i v medzinárodnej relácii. Vcelku možno konštatovať, že naša geografia sa vyvíja v súlade so svetovým trendom tak z hľadiska výskumnej orientácie ako aj v teoreticko-praktickom aspekte. Súčasný zameranie na riešenie teoreticko-metodologických otázok krajinných syntéz a ich praktického využitia a cesta koncentrácie prakticky všetkých našich geografických inštitúcií do tejto problematiky, stavia našu geografiu na popredné miesto i z hľadiska medzinárodného rozvoja vedy.

Základné smery výskumnej činnosti našej geografie pre budúce roky by mali

organicky nadväzovať na dosiahnuté výsledky a v súlade so smerom súčasnej svetovej geografie orientovať sa na ďalšie *zefektívnenie prínosu geografie pre vedeckú organizáciu krajiny*, pre racionálne využívanie jej potencie našou spoločnosťou pri zachovaní vyváženého životného prostredia. Ťažiskovým sa tu teda javí regionalizačný smer krajinných syntéz. V rámci tohoto smeru sa črtajú najmä tieto konkrétne zámery: *teoreticko-metodologické otázky krajinných syntéz, princípy regionálnej delimitácie, problémy geografickej regionálnej systematiky, špeciálne tematické úlohy ako procesy urbanizácie v širokom zmysle, využitie Zeme, otázky cestovného ruchu, problémy devastácie prostredia, diaľkové snímanie, exaktizačné aspekty geografie* apod. Z aplikačných tém bude treba aktívne pracovať menovite v *oblasti geografickej databanky, v otázke využívania potenciálu krajiny, funkčná delimitácia krajiny, problémy lokalizácie, otázky prognózovania a krajinného plánu*. Významnú oblasť úzko spätú s predchádzajúcimi otázkami budú tvoriť problémy *kartografického vyjadrovania geografickej reality na základe racionalizácie a automatizácie kartografického procesu*.

Naša geografia na báze úzkej spolupráce geografických inštitúcií akadémií, vysokých škôl a rezortných pracovísk a v medzivednej väzbe na ďalšie disciplíny má všetky predpoklady, aby naznačené smery realizovala a prispela tak k rozvoju našej socialistickej spoločnosti i do pokladnice svetovej vedy.